

Innehåll

Administrativa uppgifter.....	5
Bakgrund	5
Kvarteret Unaman (nr: 1, 8 och 9)	5
Unaman 9.....	6
Det nya bank- och kontorspalatset.....	6
Problem	7
Projektkonklusion	8
Antikvariska värden	8
Antikvarisk konsekvensanalys	8
Sammanfattande bedömning	10
Källor.....	10
Bildbilaga	11

Administrativa uppgifter

Kommun: Växjö

Objekt: Fastigheten Unaman 9, affärs- och kontorsbyggnad

Byggnadsminne: Nej

q-märkt: Nej

Inom riksintresse: Ja

Inom fornminne: Ja. RAÄ-nummer: Växjö 170:1. (Berörd tomt grävdes ut i början på 1970-talet för att tillskapa källarplan).

Skyddsrum: Ja (110 platser)

Ärende: Antikvarisk förundersökning och konsekvensanalys rörande påbyggnad av våningsplan

Beställare: Castellum AB

Utförare: 1:e antikvarie Samuel Palmblad

Bakgrund

Fastighetsbolaget Castellum, ägare av rubricerad fastighet, planerar en större tillbyggnad. Intentionen är att förtäta innergården samt pröva möjligheten att tillföra ytterligare våningsplan. Tomten är synnerligen attraktiv, mitt i centrum, och med tanke på riksintresseskyddet samt intilliggande kulturfastigheter, varav två dessutom är byggnadsminnen, önskar stadsbyggnadskontoret ett antikvariskt utlåtande. Att tillföra ytterligare våningsplan på befintliga huskroppar har blivit en återkommande fråga i Växjö centrum. Stadsbilden präglas av sammanhållna kvarter där kommunen sedan 1900-talets början strävat efter en låg skala där endast tre våningar samt en indragen vind accepterats. Under 1960-talet revs omkring hälften av centrums äldre bebyggelse. Byggnadsnämnden godkände utsträckta och repetitiva fasader medan man vägrade tillåta bygghöjder över gällande stadsplan.

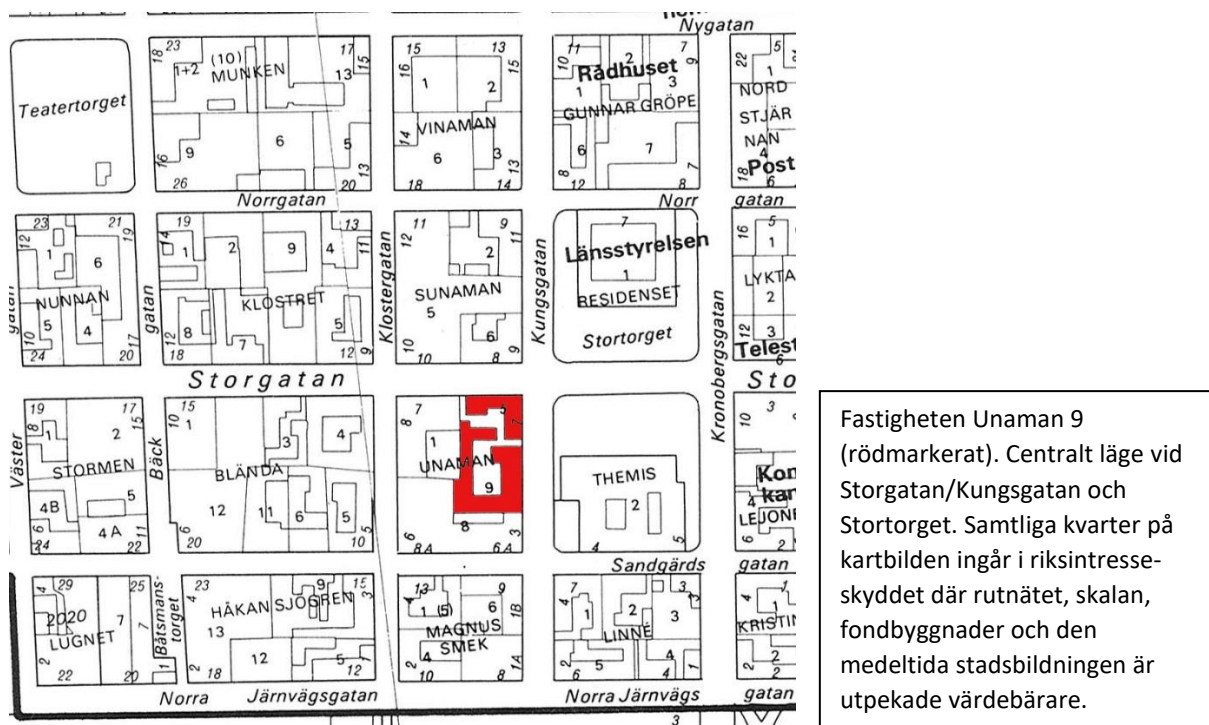
Denna praxis och uttalade stadsmiljövision har det senaste decenniet utsatts för omtolkningar vilket resulterat i en ökad acceptans för höga hus. Det nya stadshuset, WTC, flerbostadshusen utmed stationsområdet och höghuset på Solberget har på kort tid förändrat stadssiluetten i grunden. Dock ska understrykas att Växjö centrum fortfarande ingår i ett riksintresse för kulturmiljön och särskilt Stortorget med kringliggande fastigheter innefattas av höga skyddsvärden. Riksintresseaspekten innebär att Länsstyrelsen utövar tillsyn över kommunens plan- och bygglovshantering då utpekade värden inte får åsidosättas. Ett sådant värde är den sammanhållna skalan.

Kvarteret Unaman (nr: 1, 8 och 9)

Under en 15-årsperiod revs all bebyggelse inom kvarteret Unaman och mellan 1958 till 1974 ersattes dessa med tre sammanhängande huskroppar som ramar in hela kvarteret. Förändringen var fullständigt total och Unaman kan stå modell för den otroliga stadssaneringsprocess som drevs med frenesi över hela landet vid denna tid. Det finns alltså inga äldre rester eller sparade miljöer vilka kan påminna om kvarterets långa historia. Vid stadsbranden 1843 förintades i stort sett alla hus och de som revs 120 år senare tillkom åren efter branden. Likt övriga kvarter präglades de nya byggnaderna av empirens eleganta men strama karaktär. Senare tillkom även eklektiska stildrag med svulstiga fasaduttryck. Förutom affärer fanns här även ett otal lägenheter. Effekten av rivningarna innebar att antalet boende närmast försvann samt att kvarteret blev slutet och homogent.

De tre fastigheterna (1, 8 och 9) utgör tidstypiska exponenter med strama och avskalade fasader. Unaman 8 har genomgått en genomgripande fasadomgestaltning på 2000-talet där mexistenen

putsades över. Det finns i detta uppdrag inte utrymme att belysa hela kvarterets historia och utveckling. Här har funnits mängder med verksamheter och affärsrörelser. Den centrala belägenheten medför att ett ständigt flöde av människor rör sig i dess närhet.

Unaman 9

Under några år i början av 1970-talet revs två äldre huskroppar härrörande från tiden efter stadsbranden 1843. Syftet var att ersätta dessa med en sammanhängande länga men uppförd i två olika etapper. Ansvariga för projektet var Skandinaviska bankens fastighetsavdelning i Malmö och en första bygglovsansökan inlämnades i augusti 1970. I ansökan angavs lokaler på sammanlagt 3 636 kvm, varav kontor 1900 och butiker 1736, samt 1513 kvm under mark.

Rivningen av hörnbyggnaden som sträckte sig utmed Kungsgatan och Storgatan väckte förmodligen ingen större reaktion då exteriören påtagligt förenklats och reducerats på dekorativa effekter genom åren. Däremot orsakade rivningen av Skandinaviska bankens äldre banklokal utmed Kungsgatan utbredd besvikelse och irritation. Byggnaden i två våningar och iögonfallande frontespis låg mitt emot stadshotellet. Här bedrev ägaren Carl Schander sin omfattande affärsrörelse. En i staden mycket framstående herre som bl.a. ägde Växjö mekaniska och startade upp tändsticksfabriken. Denne upplät utrymmen åt Skånes enskilda bank 1872. Paul Boberg ritade ett nytt entréparti vid södra gaveln som uppfördes 1929. Den monumentala och välbevarade exteriören bedömdes viktig för centrummiljön och protestskrivelser inlämnades. Ägaren hänvisade bl.a. till att marken var instabil då Snickarbäcken en gång i tiden flutit igenom tomten. Rivningen genomfördes i februari 1973. En privatperson uttalade sig i Växjöbladet (730209): *Det hjälper varken att be eller svära, dom river ju ändå.* Till saken hör att den världsberömda sångerskan Kristina Nilsson ofta hade bott på övervåningen.

Det nya bank- och kontorspalatset

Uppdraget att rita den nya huskroppen gick till arkitekterna Mogens Barsöe och Ib Wibroe. Till konstruktör utsågs firman Pehrs & Co, Växjö. Dessa båda danskfödda herrar hade samarbetet sedan

1959 och var vana med stora och komplicerade projekt. Det var ansenliga markytor som skulle tas i anspråk samtidigt som byggnadsnämnden ställde höga krav på en begränsad våningshöjd. Arbetet delades upp i två delar. Etapp I utgjordes av hörnhuset vid Storgatan-Kungsgatan medan etapp II sammankopplade hörnhuset och Unaman 8 längsmed Kungsgatan. Bygglovets redovisade en traditionell betongstomme med följande fasadbeskrivning:

Etapp I: Beige fasadputs, brunfärgat härdat glas, aluminiumplåtar. Sockel av keramiska plattor. Ytterväggar: Pelare av betong + keramiska plattor. Bröstning av färgat glas + luftspalt + sandwischelement av 12 cm isolering med eternitskivor på båda sidor.

Etapp II: Bröstningar mot gata. Härdat floatglas i aluminiumprofiler. Färgad eternit, ädelputs, chamotteplattor i bruk.

De båda etapperna är snarlika men det är samtidigt uppenbart att det finns två skilda byggnadskroppar. Den första etappen har stramare men samtidigt elegantare fönsterpartier.

Barsöe och Wibroe använde gärna härdat glas, ofta från Emmaboda, i sin fasadgestaltning. Materialet har visat sig fungera mycket bra. Byggnadsnämnden erhöll en ritningsuppsättning i februari 1971 och i juli samma år meddelade nämnden att fasadhöjden måste sänkas och den 23 augusti inlämnades därför reviderade ritningar. VVS-konsulten reserverade sig dock då konsekvensen av den lägre byggnadshöjden innebar att kanaler som var projekterade att placeras under översta bjälklaget fick flyttas över bjälklaget. Därmed sprängdes ramarna för den projekterade yttertakskonstruktionen. Nytt bygglov beviljades 30 december 1971 efter ett längre uppehåll och den 15 maj 1972 var ventilationsritningarna klara.

Problem

I november 1972 konstaterar stadsarkitekt Staffan Bülow-Hübe att bygglovets inte efterlevs då en stor fläkttrumsbyggnad inte låter sig inpassas under fastställd yttertakskonstruktion. *Avvikelsen bedöms medföra allvarliga konsekvenser både för torgbilden och för gårdsbilden. Självfallet får arbetet inte fortsätta förrän byggnadsnämnden prövat frågan (721101).*

Arkitekternas svar kom den 14 november där man redogjorde för omständigheterna. Huvudanledningen var att byggnadsnämnden krävt en sänkning av fasadhöjden. För att inte påverka de visuella effekterna från torget flyttades fläkttrummet så långt in på taket som möjligt och med passande proportioner. Varje försök att bibehålla den ursprungliga idén med snedtak menade man resultera i en orimlig ökning av såväl volym som kostnad. Arkitekterna konstaterade krasst: *Självfallet var det vårt önskemål att om möjligt genomföra våra arkitektoniska idéer, men vi fick böja oss för teknikens voluminösa krav. Teknik måste man acceptera men arkitektur kan man diskutera (Ib Wibroe 721114).* Byggledningen var nu stressad då banken skulle öppna den 22 januari 1973 och man ville ha ett snabbt svar från nämnden.

Den 23 november kontrar stadsarkitekten. I första bygglovets angavs att byggnaden skulle förses med lutande yttertak i harmoni med kringliggande fastigheter kring stortorget. Nu aktuella ritningar visar platt tak med påtagliga fläkttrum. Dessa var enligt Bülow-Hübe vanprydande och främmande i stadsbilden. Därmed överskreds den i stadsplanen angivna högsta höjden med mellan 0,5 och 1 meter. En yttertakskonstruktion måste tillskapas för att dölja fläkttrummen från torgsidan. Byggnadsnämnden önskar även snedtak mot Storgatan.

Bülow-Hübe konstaterar i januari 1974 att etapp I uppfördes i strid med gällande stadsplan från 1914 samt mot bygglovets då sadeltak exkluderades. *Den redan uppförda byggnaden ger ansökan en åskådlighet som vida överstiger varje ritningsprövning. Fläkttrumsbyggnaden är inte godtagbar i*

torgbilden (740123) Stadsarkitektens skrivelse till nämnden angav också att inlämnade ritningar på nytt snedtak mot Stortorget saknade motsvarande mot Storgatan vilket ej skulle accepteras.

Det blev en långdragen och infekterad strid kring takutformningen. Otvivelaktigt utgjorde de storskaliga fläktkonstruktionerna ett högst påtagligt och förfulande inslag i stadsbilden men arkitekterna hade en poäng att installationerna utmed Storgatan knappast var märkbara. Flertal fotografier skickades till nämnden för att påvisa detta faktum. I slutänden monterades skärmtak utmed bägge gatusträckningarna enligt stadsarkitektens .

Bör i sammanhanget nämnas att projektgruppen förutsåg att ett framtida underjordiskt garage skulle anläggas under Stortorget. En öppning med tillhörande port tillkom därför i källarplan men garaget har ännu inte realiserats.

Projektkonklusion

Det var stora tomtytors vilka togs i anspråk där projektets genomförande krävde en total sanering av fastigheten, *all befintlig bebyggelse rivs* som det preciseras i bygglovet. Rivningen av Skandinaviska bankens byggnad väckte utbredd irritation och indignation. Detta tycks inte varit fallet med hörnhuset.

Byggnadsnämnden ställde precisa krav på fasadhöjd samt takutformning. Då ritningarna reviderades för att tillgodose stadsplanens angivna höjder hamnade istället enorma fläkthus i blickfånget samt att taket blev platt. Stadsarkitekten blev mycket upprörd och vägrade godkänna uppkommen situation vilken nämnden även ställde sig bakom. Detta föranledde en längre period av brevväxlingar mellan berörda parter innan en kompromiss kunde accepteras.

Antikvariska värden

Dagens fastighet har bibehållit sin ursprungskaraktär och förutom att nya skyltar tillkommit är fasaderna autentiska. Våningshöjden samspelar med kringliggande fastigheter men underordnar sig samtidigt Skånska bankens monumentala bankpalats från 1911. Det är ofta svårt att precisera kulturhistoriska värden på senmodernistisk bebyggelse och ofta ännu svårare att skapa förståelse för de antikvariska aspekterna. Fasadutformningen präglas av ytorna med härdat glas och profilerad plåt. Just dessa material återfinns på flertalet av de affärsbyggnader Barsöe och Wibroe ritade vid denna tid. Följande parametrar måste skyddas och bibehållas oförvanskade:

- Nuvarande färgsättning och fasadstruktur med ädelputs
- Andra och tredje våningens fönstersättning
- Andra och tredje våningens glasbröstningar samt plåtavgränsningar
- Första våningens ytor med chamotteplattor

Antikvarisk konsekvensanalys

Castellum har låtit arkitektkontoret *gestalt* utföra ett antal volymskisser. Fastighetsägaren har för avsikt att pröva möjligheten att bebygga innergården samt tillskapa nya våningsplan. Skisserna redovisar tre alternativ, tillägg på 1½ våning, 2½ våning samt en trevåningslösning. Utifrån rådande stadsmiljövärden och nuvarande centrumkaraktär måste de båda sistnämnda alternativen betraktas som helt uteslutna. Torgets tyngdpunkt rubbas i grunden och några av stadens absolut främsta byggnadsverk, Stadshotellet, Residenset, Skånska banken och gamla Riksbanken kommer upplevas underordnade. Kommunala politiker och tjänstemän har i över hundra år värnat en sammanhållen och förhållandevis låg centrumskala där den visuella effekten av domkyrkospiroren inte får reduceras. Dessa principer börjar dock onekligen rubbas i kanterna med tanke på WTC,

kommunhusbygget men även vad gäller flerbostadshuset på Solberget. Effekterna av dessa höga byggnadsverk rubbar hävdvunnen skala.

Innerstadens omgestaltning under 1950-, 60- och 70-talen innebar i princip att antalet hus minskades i kvarteren och istället ersattes med stora enhetliga byggnadskroppar vilka ibland sträckte sig utmed hela kvartersgränsen. Principen, tre våningar med indragen vind, blev det verktyg vilket helt styrde den vertikala skalan. Unaman 9 uppfördes enbart med tre våningar samt ett tilltvingat skärmtak/sadeltak. Flera kringliggande fastigheter från samma tid har platta tak och denna utformning kan även accepteras på aktuell fastighet. Detta faktum medför i realiteten att ett indraget våningstillägg utan större kontrovers bör kunna tillåtas. Undertecknad har inga möjligheter att bedöma fläktaggregatens antal och placering men det är av största vikt att behov samt utformning analyseras noggrant.

Vad gäller byggnation på innergården föreligger inga antikvariska hinder.

Volymskisser redovisandes tillägg med 2½ alternativt 3 våningsplan. Effekterna på torgmiljön hade blivit synnerligen påtagliga och inte förenliga med riksintressets intentioner. Till höger Skånska banken från 1911 med höga arkitektoniska och stadsmiljömässiga värden. Illustration: gestalt Arkitektur

Sammanfattande bedömning

Följande bedömning bygger på en genomgång av presenterade skissvolymen samt fältstudier. Siktlinjer, volymer, skala och bedömd påverkan på torgmiljön ligger till grund för analysen.

- Takutformningen behöver inte efterlikna äldre, kringliggande bebyggelse. Detta är en strikt modernistisk huskropp med tidstypiska arkitektoniska attribut. Det sadeltak vilket krävdes i samband med 1970-talets bygglov bör i dagsläget betraktas som onödigt men även anakronistiskt. Däremot fanns det en påtaglig poäng att dölja fläkthuset.
- Med platt tak kan ytterligare ett indraget våningsplan tillskapas utan att fastighetens karaktär och inverkan på intilliggande bebyggelser/kvarter upplevs störande eller överordnad.
- Det är av största vikt att i möjligaste mån integrera planerade fläktaggregat i tillkommande våningsplan.
- Innergården får ur antikvariskt hänseende betraktas som ointressant varvid omfattande exploatering/förtätning bedöms möjligt.
- Det förutsätts att redovisade tillägg inte kommer påverka befintligt fasaduttryck.

Stortorget januari 2020. Röd markering visar gränsen mellan etapp I och II. Ett ersätta befintligt skärmtak med ett indraget våningsplan med platt tak bedöms inte påverka riksintresset eller torgmiljön i sådan utsträckning att projektet ska nekas. Till vänster i bild det skyddstält som används i samband med byggandet av kommunhuset. Foto: Samuel Palmblad

This is a black and white engraving of a wide, cobblestone-paved street in a 19th-century city. The street is flanked by multi-story buildings with many windows. In the center, a horse-drawn carriage is moving away from the viewer, followed by a line of people walking. The sky is filled with large, dramatic clouds.

—FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING AF HUSET N:5 I IV. UNAMAN—

—I VEXIÖ—

*Carl Lund af Byggnadsstyrelsen
Writen den 27 Februari 1889
Sveriges Riksdag*

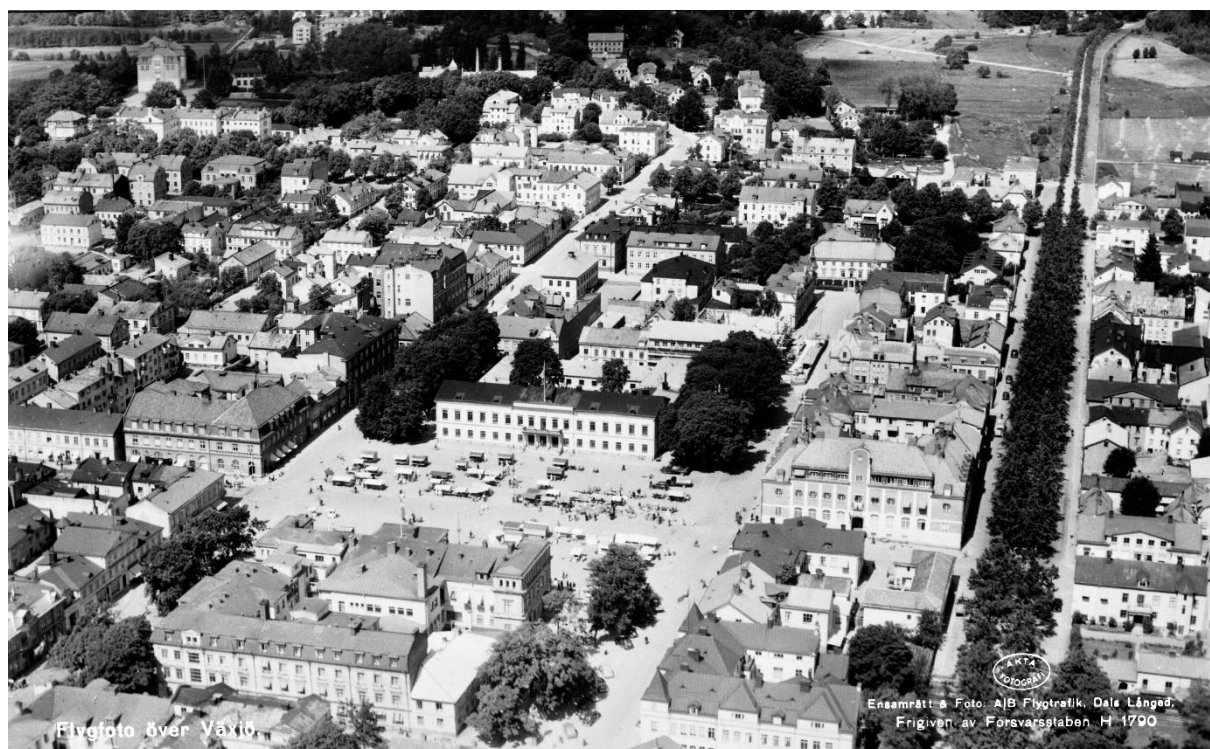
Fasad

Architectural drawing of the facade of a two-story building, identified as 'Fasad' (Front Facade). The building has a symmetrical design with a central entrance and two side entrances. The roof is gabled with three chimneys. The facade features a series of windows and columns. The drawing is a detailed line sketch.

Ombyggnadsritning från 1889 föreställande hörnhusets fasad mot Kungsgatan. Under 1900-talet förvanskades fasaderna påtagligt. Växjö kommunarkiv

Skandinaviska banken, fasad mot Kungsgatan. Ritning från 1942 utförd av Paul Boberg i samband med en ombyggnation. Växjö kommunarkiv

Flygfoto 1950-tal. Vid Stortorget's sydvästra hörn ligger Unaman 9, ett förträffligt läge i staden. Foto: Smålands museums fotoarkiv

Hörnhusets fasad mot Kungsgatan 1945. P.N. Perssons ekiperingsaffär var en välkänd inrättning i staden. Till vänster gaveln på Skandinaviska bankens byggnad. Foto: Smålands museums fotoarkiv

Kvarteret Unaman 9 och dess båda huskroppar mot Kungsgatan. Krigsmans erinran 1942. Foto: Smålands museums fotoarkiv

Hörnhusets fasad mot Storgatan, 1950-talets andra hälft. Kvarteret Unamans nordvästra hörn har just rivits.
Foto: Smålands museums fotoarkiv

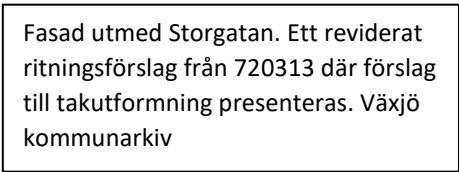
Torgdag, 1960-tal. I bakgrunden Unaman 9. Foto: Lennart Petersons samlingar

Kungsgatan, 1950-tal, med den eleganta bankbyggnaden. Foto: Smålands museums fotoarkiv

Smålandsposten den 10 februari 1973. Etapp I (hörnhuset) är färdigt och rivningen har just inletts för etapp II, bakdelen på grävsloppet anas mellan huskropparna. Smålands museums klipparkiv

Fasad utmed Storgatan. Ett reviderat ritningsförslag från 720313 där förslag till takutformning presenteras. Växjö kommunarkiv

Exempel på de fotografier som skickades till byggnadsnämnden från arkitekterna där tilltänkt utformning av skärmtaken redovisas samt hur siktlinjerna påverkas. Diskussionen kring takutformningen blev en utdragen och något infekterad process vilket fördröjde färdigställandet. Växjö kommunarkiv

Vy från Residenset. Många har ställt sig undrande över "skärmtaket" och den iögonfallande öppningen för fläkthuset. Byggnadsnämnden drev frågan med emfas att ett platt tak med stora fläktanordning inte fick förekomma utan att ett illusoriskt sadeltak skulle tillskapas. Foto: Samuel Palmblad

Storgatan januari 2020. Från denna vy syns inte skärmtaket alls. Foto: Samuel Palmblad

Kungsgatan januari 2020. Från denna vy syns inte skärmtaket alls. Foto: Samuel Palmblad